National Library of Israel

Davar - דבר, 11.10.1940, page 4

לדמותו של א. מ. גונצר ז"ל

א.

בהעיר על הנשמה המשא הכבד של גולה ונכר במערבה של ברלין, בערוג הלב לנקודה היהודית, לאווירה ביתית של העיירה והילדות הרחוקה בה, — הייתי עונב את „אירופה" העשירה והמגוהצת ונמלט על נפשי למזרחה הקודר והעני של חבירה, — לברלין היהודית, הפולנית־גליצאית, אל רחוב גרנדיר המזוהם והזועם, גלגולה של „חצי־אסיה", ומשם לתנות הספרים של א. מ. גונצר, המכונה בפי אוהביו משום חבת יחדת, „גונצר'ל".

כמו תמיד בשעות הערב, שאו מורגשת תנועת מסחר יתרה ב„גטו" הברלינאי, מצאתיו עומד מאחורי שולחן החנות, נשען במרפקיו לטבלת השולחן, מעיין באיזה ספר, או מטפל בידיו הקטנות והחריזות כידי נער מקח, באיזה תשמיש של קדושה או חפצי אמנות של „בצלאל", ובעונת „הימים הנוראים" (אגב: מעונת זו מצא את לחמו הצר ולא מן הספרות העברית החדשה!...) — היו אלה מחזותים וסידורים, אתרוג ולולב וכי דומה.

בשל קומתו הגמוכה שלא התרומם מה הרבה מעל לשולחן, היה נרוב עו־סד ועמידתו — כולה אומרת ענווה, ויתור, והסכמה־השלמה עם הגורל כאומר: כאן אני עומד זה שלושים שנה ועמידתי, ב"ה, דלה וריקה: לא פרנסה, לא בריות גופא ולא תחילת מספרים... לא טוב, הוי לגמרי לא טוב!

תמיד ידעתי ש„לא טוב", היינו — אין פרנסה, הצרכים מרובים ומח־לות בני המשפחה ושלג גופו תכופות וקשות, והמסור העיקרי — הספר העברי — בשפל המדרגה! ואף על פי כן לא זה היה העיקר, לא זה העיק על לבו ולא זאת היתה הסובה לע־מידה לא־אמירת זו.

העינים המחיכות תמיד חיוך מוצנע שלאחר יאוש, גילו לי רז אחר.. הלא הוא סוד נשמת היוצר שנעצר באמצע דרכו, ינון איש הרוח „לא מוסיף..." אמנם רגיל היה לבטל את כל „הענין של כתיבה" בהלצה בעלמא ובביטול ישותו: „לכתוב — לא! תורה חלף, יש ברוך השם מי שומלא את מקומי בספ־רות העברית, פלוני אלמוני — אני עשיתיו לסוף!" אך בטול מאונס זה לא הוכיח לי כלום, אדרבא! ידעתי שדוקא מקרה זה יוצא מידי פשוטו ואין ליחס לדבריו אלה חשיבות של רצינות. עמוק בנפשו, נפש אמן עדינה, קוננה וקוננה הטרגדיה של „סילוק שבינה".. כי קרוב היה האיש לספרות יותר מאשר לספרות של פנקס־החנות־נים שלו. בהתמדה רבת עקב אחרי כל המתרחש בספרות העברית ואם מי־שהוא מחבריו פרסם איזה דבר, היה הוא מן המקדימים לקרוא ולבקר את הכתוב והראה את יחסו לחיוב ולשלי־לת כתד דמן חבריא. גרם הוא גופו שתק ולא שקט...

לו זכה להוצאת כתביו — ועל אר־שר גדול זה חלם בל ימיו — לו ראי־נוהו לפנינו מכונס ומנוכס, יכולים היינו לעמוד לא רק על גונצר הסופ־(והוא היה סופר עברי בעל כשרון ושאר רוח, ואם גם לא דובר בי־מעט כלום בספרותנו!), כי אם גם על גונצר האדם והיהודי היקר, ועל הטר־גדיה המיוחדת שבחייו. יחבל מאד על ילדי הוחו, המפוזרים במקומות שונים ורחוקים מאתנו, שאין קולם נשמע וגם „קדוש" לא יאמרו אחרי אביהם המת... וצר על רכושו הספרותי שנש־רף בידיהם הטמאות של חפורעים הנאצים, כו היינו יכולים אולי למצוא את המסתה להייו הסגודים והטראג־ניים. כי יש לשער שלמרות פרישתו עוד הוסיף ליצור לעצמו, ב„החבא"... ועדים לכך — הפיליטונים שלו, שהיה מפרסם מזמן לזמן בעתונות העברית, שנשתמרה בהם רעננות רעיונית ולח־לוחית של יצירה, כולם פרי רוח בשל של סופר מבוגר, בעל טעם ספרותי ודעה מקורית. זה מוכיח לנו שבחדרי־תדריו, במקום הרוח העילה למעלה, נשאר תמיד איש היצירה והצורה המעולה.

בעברו עכשיו על קצת מרשימותיו, ציוריו ומסותיו של גונצר, השתוממתי על רוח הנעורים הטוב שנשתמר בהם עד עתה. ואף־על־פי שמבחינה ידועה עבר זמנם — לא פג טעמם ורוח קרשם לא נלקח מהם... נשתייר בהם המעט המעט הזה העושה כל יצירת אמת לחומר קריאה משובח גם מחוץ לשעי־תה והוראתה... טפוטיו קרובים ללבנו גם כעת ודרך כתיבתו לא הצמיחה קמשונים, למרות שנעזבה כמעט כימי דור שלם.

עוד נעימה ההליכה להלך בשבילי יצירתו השקטים; והרוצה במעט תום, קורטוב רחמנות ולטיפת יד רכה וכו', יסגל נא לרגע קט לתמים דרך זה, יפליג אתו בחשאי למחביאי הרל ולפנות הסתרים של העיירה הליטאית מלפני ארבעים שנה וישמע מה שהוא משיח לפי תומו על יתומים, אלמנות וסתם בני־איש מסכנים, המתענים וסובלים בעולמו של הקב"ה הגדול ובעידותיו הקטנות.

סוד יצירתו ינק גונצר מסוד חרח־מים של בין השמשות, מחוד השקיעה, השוקטת מבחוץ ולוחטת מבפנים... „גבוריו" רובם תלשים הם יטעונו רח־מי שמים והבריות, והם נושאים בחוד־בם את כלון השקיעה חיפה.

וכך הוא מתחיל באחת מתמונותיו חיפות שנתפרסמה ב„לוח אחיאסף" לשנת תרס"ד: „החמה כבר שקעה, ובכל הרחוב שורר מצב של בין השמ־שות שבעיר קטנה".

נעימה פייאר־ברנית אליך תגגנב מן השגרה הזאת ומהרבה שגרות אחרות שלו. צללים עוטפים אותך יחד עם ילי־די היתומים שאם תורגת רעה מציקה להם; עצוב אתה מאד עם הילדים שלו, שעליהם ידע לספר ברגש מיוחד ובע־דינות מיוחדת. וגם כעת, ונם כאן בארץ־ישראל, קוראים הילדים את דב־ריו בעונג ובהשתתפות בצער גבוריו הקטנים. וגבוריו של ג. הקטנים עם הנ־דולים, כמוהם כיוצרם: אינם מחלכים בגדולות ובמופלא ממם אינם דורשים, די להם בכף נחת, בניצוץ של אושר ואין ממנהגם לתת את עיניהם ביופי גדול ומסנוור, שאונו לפי מידת ראייתם המצומצמת.

„אלמלי היה דרכם של בני אדם לתת עיניהם גם ביופי — הרהר אז בלבו כשהסתכל בפני אסתר היפים, שחוט של צער היה מתוח עליהם — אז היו מכירים, שאסתר זו גם אשה יפה היא ויעלת חן. — אלא שאין זה מן המנהג..."

הסתכלות פירושה — הכרה, ואין מדרכם של צללי בין השמשות להכיר, כי בשעה שהיא לא יום ולא לילה אין מכירים כדברים כי אם מרגישים בהם.. וגונצר שהרגיש את התיים יב־תר משהכירם, רואה כאן מהרהורי לבו ומהרגשת עולמו, העומר על חסד שעת השקיעה ורחמי צערה.

ג.

התקופה שבה הופיע גונצר על במת הספרות העברית, היא תקופת „המחלוק החדש" וההכרזה על מודרניזם סוער ולוחם. התסיסה והתעוררות בספרות אירופה וביחוד בספרות האשכנזית, הקרובה לחללו הרוחני של הסופר העברי, גרמו ל„מהפכה", או לכל הפ־חות, לרצון למהפכה, גם בתחומי הספרות העברית הצרים, וסופריה הצ־עירים דחקו את מצה ונלאו לתכות למשיחה, שיבוא ויגאלה מבפנים..

גונצר שאף לחברת המודרניסטים והשתתף באכסניות הספרותיות שלהם, לא היה מודרניסט מימיו, אף לא הר־אה שום אמביציה לכך. דבריו נתקבלו ב„רשפים" של פרישמן וגם ב„לוח אחיאסף" של קלונר; היה לו יחוס עצמו ומשקל עצמו במידה מספיקה. כותו היה בלשונו הברורה והמדוקת, בסגנונו הנקי והשלם ובבנות רגשותיו. כלומר: באמיתת יצירתו, — סגולות שפרישמן האסתטיקן עד לאיסטניסות, הבוחן ובורק בגנזי נסתרותיהם של סופריו, דרש מאת הספרות העברית החדשה.

גונצר לא חודש כלום בספרות, הוא רק המשיך בנאמנות ובכשרון את סו היצירה של קודמיו הגדולים ממנו, של בעלי היכולת הרבה והאמצעים המרובים. אך דוקו ותמצאו בו משהו המיוחד רק לו! אמנם מעט מאד, רק נקודה זעירה, אבל „בלשהו" זה כולו שלו הוא; ואין הוא בעין כי אם באו־זן, כלומר: לא בפני הדברים ייחודו כי אם בנוגנם, לא הצבע והמראה, כי אם הקול והצליל... היה לו טון אחד לא רם ביותר ולא דם ביותר, אבל בטון הזה היה ניכר, משל לסופר־נו הדקיק של „משוררים" ידועים, שאי־נו בטל במקהלה ואינו מובלע באחרים.

ומה רבה, גמישה וזריזה היתה העב־רית שלו! לא היה עשיר כמנו אבל לא ידע מחסור באופני ההבעה, באמ־צעים מעטים הגיד מה שרצה, והשפה, שידעה על בריה, ציותה לו ויצאה מתחת ידו מתוקנת ושלמה כל צרכה.

רק דבר אחד חסר היה — התפת־חות, גידול ועליה! סגלמו היה מוטל ארצה והוא לא עלה ולא ירד, לא נאבק!... על כן לא זכה לעלות השחר ולברכת השחר! הוא יצא לחרך עם ערב, בין השמשות, ובילר בעלירמוזו שיחק עם צלו וירדם.

וגם בצאתו לאויר העולם הגדול, ללב אירופה, הביא אתו את רוח בין־השמשות של עיירתו הליטאית וצלח הנאמן ליוהו על דרכו. ובבואו לפני כארבעים שנה ברלינה, קבע את מו־שבו בצל... אלה שבאו אחריו עברו מזה למערבה של ברלין, לשרלוטנבורג החדשה והעשירה וליתר פרבריה המע־רביים הפורחים ועולים לגדולה, פתחו שם בתי מסחר ספרים מספרי הגויים והצליחו בעסקיהם ונתעשרו. והוא נמשך לשרשו הראשון — לרחוב חר־הודים ולספריהם ושם עמד מלכה. גם בחיי המעשה לא ידע עליה, קו ההתר־פתחות, הגידול והשאיפה אל על זר היה לרוחו, גם פה שיחק עם צלו וירדם. — —

ד.

אחת מסגולות נפשו היקרות ביותר היתה לראות את פני הדברים מצדם המברח והקל ומבחינה גרוטסקית. היה כו הומור מנתח וקולע אל הנקודה הפילוסופית־פיוטית. בפליטוניו השגו־נים נוטה היה לבקורת לגלגנית וחרי־פה, זו המסתתרת תחת גלימת ההיתמ־מות הנבונה. גם כאן מצומצם היה ולא חרג ממסגרת יכלתו. לשם גלוי המוזר והבלתי צורך בחברה השתמש באמצעי הגרוטסקה, כלומר: בסילופים קלים מדעת לתכלית השגת המטרה... לא היה בו מחריפותו יפת־הרוח של פרישמן ולא משפעתו הנדיבה והפזר־נית של לוינסקי; אבל גם בשטח זה, כמו בציור הספרותי, תמים היה עם עצמו: לא הפריז ולא הפריח דברים בעלמא. היתה לו נקודת גובה משלו, ומעליה השקיף על החיים ישיקף אותם כראייתו המיוחדת.

ואם הגגיעה בשאלות היום מתוך הבנה ואבחנה של בדיחות הדעת (ולא קלות דעת!) היא מסגולות הפליטון הטוב — הרי היה גונצר פלי־טוניסטן בעל כשרון. הוא ידע להגיב בהצלחה על שאלות החיים והחברה מתוך הומור דק, רוגי צער עצור; הל־שון העברית הלכה אחריו קלה ושוטפת, ונענתה לו ברצון ובלצון כדרך שהיא רגילה לעשות עם אלה הנגשים אליה במאור פנים ובדאבון לב... הוא, דומה, רק שיחק את בת־צחוקה הזיונית והע־ניקה לו מצלילה הטמירים והחנניים. ומשלו נתנה לו, כי רק דרכה של זו להתזיה ביד נדיבה ורחבה לטובים לפ־ה.

אחרי שלא ראיתי את פניו כשמונה שנים, מיום עזבי את ברלין. לפני כחו־רש ימים פגשתיו באורח לא. צפוי בקופת חולים בתל־אביב. העינים החיו־כניות, הקנגנות, נחג עלי בכל מובן, חיד הקטנה כיד נער רך, הנשמה לקראתי עוד מרחוק, וצחוק רך ושמה השתפך מכל פניו, מכל הויתו: „שלום, שלום! ברוך השם שרואים איש את פני רעהו!"

ראיתי ששמח על הפגישה הזאת בשלמות ותיכף כדבריו הראשונים הר־גשתי שלבו כבר עליו, מלא על כל גדותיו: „לא טוב ידידי, מאד לא טוב!"

זה לא היה המשך של ה„לא־טוב" מהתם, מרחוב גרנדיר בברלין, זה היה „לא טוב" לגמרי חדש, ממשי יותר, ארצישראלי! מאחורי ה„לא־טוב" ההוא, הגלותי, עמדו ככל זאת שתי חנויות של ספרים והיה, איך שהוא, חגג מכרים טובים והיו שרשים ואם גם קלגשים, בקרקע של יהדות ברלין וקהילת ברלין העשירה מאד! אבל „לא טוב" ארצישראלי משמע — פינת חנות קטנה ברחוב שיינקין, מעט ספ־רים והרבה שכר דירה.

„ופרנסה?" — „מוסב שתשאלני שאלה יותר קלה!" והוא צחק והוסיף: „פה בארצנו הקרושה עברה מכבר תקו־פת המליצה, ואם אומר לך אדם: „לא טוב" — קבל את דבריו כמו שהם והתכונן להלוות מת מצוה!".

לא במרורות נאמרו הדברים, נאמ־רו הטענות. בנחת נשמעו ובלי תוכ־חת, כדרכו מאז. מתוך בת־צחוק ולגלוג מעט הופלטו, כמו שמוסר דרישת־שלום מעצמו, כמו שנונה קצת סלבו לשם הקלה בעלמא, כאומר: אינו כדאי שתשמע את פטפוטי, אלא מה לעשות? לכו של אדם פטיט הוא ולב כואב — לא כל שכן.

בשנפרדתי ממנו אמר כבלשון של בקשה: „אם תיפנת תכנס נא אלי, אל חנותי כביכול". וצר לי מאד שלא נפ־ניתי ולא סרתי אל „חנותי כביכול"... היכולתי לדעת בקוצר דעתי שוותי מעין בקשתו האחרונה של שביב מרע? היכולתי לשער שלא אוכיף עוד לראו־תו? ואם גם הפליט כבדרך אגב: „שהלב אינו מלבלב", לא ידעתי לסוף מליצתו ולא חבנתיה בפשוטה...

אחנה נדם הלב חזה שלבלב פעם בגן ספרותנו הקטן וגם עשה פרי, — יהא טעמו וזכרו ברוך לנצח!

משה שרנגר

ראש המפלגה הארצישראלית לחינוך